

УДК 336.76+368

О. В. Слободянюк,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Одеський торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету, м. Одеса

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

O. Slobodyanyuk,
Candidate of Econ. Sci., Senior Lecturer, Head of the Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Odessa Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics, Odessa

THE INSTITUTIONAL MODEL OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні основи і практичні аспекти формування інституціональної моделі страхового ринку. Об'єктом дослідження є процеси розвитку страхового ринку. У процесі підготовки статті використано сучасні методи проведення наукових досліджень: системний підхід, аналіз і синтез. Метою статті є формалізація інституціональної моделі страхового ринку України на основі його кількісного і якісного опису. Проведено аналіз динаміки валових страхових премій, виплат, резервів, активів і статутного капіталу страхових компаній. Надано оцінку рівня конкуренції на страховому ринку, ефективності його функціонування. Ідентифіковано страхові продукти вітчизняного ринку та їх споживачів. Наведено опис інституціональної моделі страхового ринку за загальними та специфічними ознаками класифікації, розроблено рекомендації по подоланню її вад.

The subject of the study is theoretical, methodological foundations and practical aspects of the institutional model of the insurance market. The object of the research is the processes of the insurance market. In preparing the article used modern methods of research: a systematic approach, analysis and synthesis. The article is formalizing institutional model of Ukraine's insurance market through its quantitative and qualitative description. The analysis of the dynamics of gross premiums, payments, reserves, assets and share capital of insurance companies. Courtesy assessment of competition in the insurance market, its efficiency. Identified insurance products of the domestic market and their consumers. The description of the institutional model of the general insurance market and the specific features of classification recommendations to overcome its flaws.

Ключові слова: страховий ринок, інституціональна модель, страхові премії, виплати, резерви.
Key words: insurance market, institutional model, premiums, payments, reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження інститутів, які визначають рамки та хід конкретних процесів, є необхідною умовою трансформації економічної парадигми. Інститути при цьому розуміють достатньо широко, тому що історично виникли та розвиваються еволюційним шляхом. Сучасна криза засвідчила, що національні товарні і фінансові ринки, ринки фізичних активів капіталу і праці втратили стійкості та динаміку тенденцій розвитку. Це повною мірою стосується і страхового ринку України, який є найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків, але інституціонально не оформленим [1, с. 95]. Страховий ринок є тим захисним бар'єром, який сприяє формуванню сталої економічної динаміки розвитку країни, суспільства, різних секторів національного господарства, що загалом підвищує й

загальноекономічну безпеку. Кожна країна має свої інституціональні особливості, які позначаються на економічному розвитку та побудові товарних та фінансових ринків, у т.ч. страхових.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Страховий ринок є надзвичайно складною багатоврівневою системою, яку утворює низка взаємопов'язаних і взаємообумовлених підсистем. Актуальні проблеми функціонування і розвитку страхового ринку України знаходяться у центрі уваги багатьох учених. До проблем розвитку страхового ринку Селезньова Є. С. відносять: відсутність довіри населення і господарюючих

Таблиця 1. Загальні показники розвитку страхового ринку України

Роки	Валові страхові премії, млн грн.	Валові страхові виплати, млн грн.	Страхові резерви, млн грн.	Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2)), млн грн.	Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, млн грн.	Обсяг сплачених статутних капіталів, млн грн.	Перестраховування, млн грн.	
							У резидентів	У нерезидентів
2006	13829,9	2599,6	6014,1	23995	17488,2	8391,2	5060,60	561,1
2007	18088,2	4213,0	8423,3	32213	19330,3	10633,6	5654,40	769,5
2008	24008,6	7050,7	10904,1	41930,5	23904,9	13206,4	8026,8	1037,8
2009	20442,1	6737,2	10141,3	41970,1	23690,9	14876,0	7784,1	1104,3
2010	23081,7	6104,6	11371,8	45234,6	27695,0	14429,2	9753,9	991,3
2011	22693,5	4864,0	11179,3	48122,7	28642,4	14091,8	4723,5	1182,7
2012	21508,2	5151,0	12577,6	56224,7	48831,5	14579,0	1230,8	1292,0
2013	28661,9	4651,8	14435,7	66387,5	37914,0	15232,5	7110,4	1634,4
2014	26767,3	5065,4	15828,0	70261,2	40530,1	15120,9	8173,7	1530,5
9 міс. 2015	21718,7	4674,8	17244,7	60588,9	37682,7	14483,7	4972,4	1753,9

Джерело: побудовано за даними [6].

суб'єктів до страхових компаній, їх нижча конкурентоспроможність у боротьбі за залучення вільних коштів порівняно з комерційними банками, інформаційна закритість страхового ринку, відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування, невеликі обсяги і недосконала структура капіталу страхових організацій [2, с. 127]. Результати дослідження Новікова О.Є., Сафонова О.Д. засвідчили, що впродовж останніх років ситуація на ринку страхових послуг України склалася не зовсім сприятлива [3, с. 95]. Для подолання негативних ознак вони пропонують: створення конкурентного середовища і вдосконалення організаційної структури ринку; сприяння розвитку страхового посередництва; створення умов для розвитку інфраструктури страхового ринку; створення єдиного реєстру страхових агентів, що дасть можливість мінімізувати кримінальні схеми на ринку страхування; забезпечення страхового ринку висококваліфікованими кадрами тощо. Залетов О.М. досліджує франчайзинг як один з методів ведення страхового бізнесу, законодавчу базу його регулювання в Україні, процедури функціонування та порядок взаємин між франчайзером і франчайзі, основні напрямки розвитку франчайзингу на страховому ринку [4, с. 211]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід указати на брак системного погляду на сутнісні характеристики страхового ринку України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є формалізація інституціональної моделі страхового ринку України на основі його кількісного і якісного опису.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для формалізації інституціональної моделі необхідно виділити класифікаційні ознаки страхового ринку, які будуть оцінюватися. Узагальнивши, погляди вчених щодо цих питань, Шолойко А.С. пропонує класифікацію страхового ринку доцільно поділити на дві великі групи [5, с. 95]: загальна, що базується на загальних підходах до класифікації ринків; спеціальна, що ґрун-

туються на особливостях класифікації страхування за економічними та юридичними ознаками. Загальні підходи до класифікації ринків ґрунтуються на виділених таких ознак: повноцінність, насиченість, консолідація, концентрація, стан розвитку, структуризація, технологічність, масштаб, за співвідношенням попиту та пропозиції, за доступністю послуг, за напрямом розвитку, за покупцями. Спеціальна класифікація страхового ринку передбачає виділення таких критеріїв: об'єкт страхування, характер роботи страховика та його організаційно-правова форма, обов'язковість страхування.

Оцінюючи динаміку страхового ринку України, слід указати, що протягом 2001—2008 рр. кількість страхових компаній зросла із 328 до 469, або на 43%. Щодо обсягів діяльності страхових компаній, то найбільше зростання мало місце протягом 2006—2008 рр.: валові страхові премії збільшилися із 13,8 млрд грн. до 24,0 млрд грн. (в 1,74 разів), валові страхові виплати — із 2,6 млрд грн. до 7,1 млрд грн. (у 2,71 разів), страхові резерви — із 6,0 млрд грн. до 10,9 млрд грн. (у 1,81 разів), загальні активи — із 24,0 млрд грн. до 41,9 млрд грн. (у 1,75 разів) (табл. 1). Світова фінансова криза 2009 р. позначилася на суттєвому скороченні валових страхових премій і виплат. У 2010—2013 рр. відбувалося післякризове відновлення страхового ринку з історичним максимумом валових страхових премій у сумі 28,7 млрд грн. наприкінці періоду. Протягом 2009 — 9 міс. 2015 р. кількість страхових компаній скоротилася до 368, або на 21,5%. Близько 2/3 страхових компаній мають акціонерну форму власності, переважно приватну, решта — товариства з додатковою відповідальністю.

Протягом 2006 — 9 міс. 2015 рр. обсяг перестраховування у нерезидентів збільшився із 561,1 млн грн. до 1753,9 млн грн., а його питома вага у валових страхових преміях зросла з 4,1% до 8,1%. Отже, страховий ринок України вже пройшов стадію формування і знаходиться на шляху поступового інтегрування в світовий.

Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій — 99,9% акумулюють 200 СК "non-Life" (62,9% всіх СК "non-Life") та 98,9% — 20 СК "Life" (40,0% всіх СК "Life") (табл. 2). Коефіцієнт Герфіндала — Гіршмана (ННІ) показує, яке місце на ринку займають продавці, що володіють малими частками. По рин-

Таблиця 2. Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2015 року

Перші (Тор)	страхування «Life»		страхування "non-Life"		
	Надходження премій, млн грн.	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн грн.	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	676,5	45,0	2708,3	13,4	3
Тор 10	1323,4	88,0	7615,9	37,7	4
Тор 20	1487,5	98,9	12287,6	60,8	4
Тор 50	1503,3	100,0	17271,3	85,4	8
Тор 100	X	X	19473,9	96,3	9
Тор 200	X	X	20189,5	99,9	12
Всього по ринку	1503,3	100,0	20215,4	100,0	19

Джерело: побудовано за даними [6].

ку страхування життя Індекс склав 1018 (за 9 місяців 2014 року — 1120), по ринку видів страхування інших, ніж страхування життя становив 228 (за 9 місяців 2014 року — 177).

У цілому по страховому ринку індекс Герфіндала — Гіршмана склав 202 (за 9 місяців 2014 року — 156). Таким чином, ринок видів страхування інших, ніж страхування життя, є помірно концентрованим, а ринок страхування життя — низькоконцентрованим.

У порівнянні з 9 місяцями 2014 року на 4637,1 млн грн. (27,1%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 3 102,5 млн грн. (22,7%). Збільшення валових страхових премій відбулося з таких видів страхування, як: страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 1762,5 млн грн. (190,2%)); страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових платежів на 1 144,3 млн грн. (61,5%)); автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка") (збільшення валових страхових платежів на 1 019,4 млн грн. (21,8%)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 456,8 млн грн. (21,7%)); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 204,5 млн грн. (16,1%)); авіаційне страхування (збільшення валових страхових платежів на 181,3 млн грн. (104,7%)). Проте, у порівнянні з 9 місяцями 2014 р., зменшився обсяг валових страхових премій з таких видів страхування, як: страхування від нещасних випадків (зменшення валових страхових платежів на 330,2 млн грн. (46,8%)); страхування кредитів (зменшення валових страхових платежів на 191,2 млн грн. (39,4%)); страхування від нещасних випадків на транспорті (зменшення валових страхових платежів на 43,7 млн грн. (43,7%)).

У структурі страхових премій за 9 міс. 2015 р. частка страхування життя становить лише 6,9%. Найбільша частка припадає на добровільне майнове страхування (59,6%), у т.ч. на страхування фінансових ризиків (13,8%). Питома вага недержавного обов'язкового страхування становить 17,0%, у тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів — 13,7%. На частку добровільного особистого страхування і добровільного страхування відповідальності припадає відповідно 11,1% і 5,4%.

Таким чином, в Україні розвинуті тільки класичні види страхування — КАСКО, майнове страхування, в той час як, наприклад, медичне страхування знаходиться у стадії зародження. У першу чергу це зумовлено рівнем доходів населення [7, с. 65]. Страхування "Life" в Україні поки не освоєно, і для вітчизняних страхових компаній досі є недоступним. Зумовлено це, по-перше, низькою капіталізацією українських страхових компаній, по-друге, неготовністю вітчизняних страхових компаній працювати з незначними сумами окремого страховальника, та їх орієнтованістю на фінансово-промисловий бізнес.

Від страхувальників-фізичних осіб за 9 місяців 2015 року надійшло 7269,2 млн грн валових страхових премій, що становить 33,5%. У структурі валових страхових премій, які надійшли від фізичних осіб 5866,5 млн грн. (80,7%) — за видами страхування, іншими, ніж страхування життя (на 7,4% більше, ніж за аналогічний період 2014 р.); 1402,7 млн грн. (19,3%) — за видом страхування життя (на 6,6% більше, ніж за аналогічний період 2014 р.). Страхові виплати страхувальникам-фізичним особам за 9 місяців 2015 року становили 2308,3 млн грн. (49,4% від загальних валових виплат), що на 9,5% більше, ніж за відповідний період 2014 р. Рівень страхових виплат фізичним особам (відношення страхових виплат до страхових премій) станом на 30.09.2015 р. становив 31,8%, що на 0,7 в. п. більше, ніж станом на 30.09.2014 р.

За підсумками 9 міс. 2015 р. фінансовий результат страхових компаній "Life" становить 196,1 млн грн., у т.ч. прибуток 445,7 млн грн., збиток 249,6 млн грн., "non-Life" — 2672,5 млн грн, у т.ч. прибутки — 4981,5 млн грн., збитки — 2308,9 млн грн. 17 страхових компаній (20,7% компаній, представлених в рейтингу) мають непокриті збитки в балансі. Найбільші з них припадають на Альфа-страхування (105 млн грн.), Універсальну СК (195,4 млн грн.), Княжу (312,7 млн грн.), РЗУ (341,3 млн грн.), Провідну (341,8 млн грн.), Оранту (666,3).

Важливими факторами, що стримують розвиток страхового ринку, є вузький, порівняно з розвинутими країнами, асортимент страхових послуг, що надаються клієнтам, відсутність належних традицій тривалого позитивного досвіду роботи з клієнтами, особливо з нових видів страхування [8, с. 145]. Саме ці фактори, в першу чергу, впливають на прийняття рішення про страхування свого життя, здоров'я та майна. Низька технологічність здійснення страхових операцій та недосконалість системи інформаційно-аналітичного забезпечення страхової діяльності також негативно впливають на роботу страхових компаній та розвиток страхового ринку. Страхові компанії повинні задовольняти вимоги клієнтів та заохочувати бажання до страхування шляхом зниження тарифів, для чого необхідно знижувати свої власні витрати та оптимізувати бізнес-плани. Саме це може сприяти зростанню конкурентоспроможності та розширенню страхового ринку України. Сучасний світ змінюється досить швидко, тому страхова галузь повинна адекватно оцінювати ризики, загрози, тенденції, і приймати рішення для успішного розвитку бізнесу. З метою стимулювання розвитку медичного страхування в Україні та підготовки страхової галузі до виконання важливої ролі андерайтера медичних ризиків у межах

системи обов'язкового медичного страхування, доцільно забезпечити введення податкових пільг, а саме: віднесення страхових платежів з медичного страхування на валові витрати роботодавців [9, с. 239]. До шляхів вирішення проблем страхового ринку, підвищення його конкурентоспроможності, стійкості та інвестиційної привабливості можна віднести [10, с. 92]: підвищення рівня захисту прав споживачів страхових послуг; прозорості діяльності страхового ринку; удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності страхових посередників; створення системи гарантування страхових виплат за договорами страхування; підвищення фінансової грамотності учасників страхового ринку тощо.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За загальними ознаками класифікації інституціональну модель страхового ринку можна ідентифікувати як обмежену, ненасичену, консолідовану, у стані розвитку, структуровану у розрізі акціонерних товариств і товариств із додатковою відповідальністю, традиційну, такою, що інтегрується у європейський страховий ринок, за специфічними ознаками — ринок покупців, представлений переважно юридичними особами і майновим страхуванням, зі значним сегментом обов'язкового страхування, інтенсивний ринок, оскільки нарощення обсягів страхових премій, виплат, резервів, активів, капіталу відбувається за умови скорочення кількості страхових компаній; достатньо конкурентний в сегменті "non-Life", низькоконцентрований — у сегменті "Life", малоефективний — що виявляється у значних обсягах збитків страхових компаній. Для подолання вад окресленої інституціональної моделі доцільно запроваджувати он-лайн технології, здешевлювати страхові платежі за рахунок реінжинірингу бізнес-процесів, вводити нові види страхування, медичне зокрема, нарощувати капіталізацію страхових компаній, поліпшувати страхову грамотність населення, проводити адаптацію зарубіжного досвіду управління страховими ризиками до вітчизняних умов.

Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендацій із удосконалення класифікації видів страхування відповідно вимог ЄС.

Література:

1. Дяченко О.Г. Інституціональні теорії як основа дослідження страхового ринку / О.Г. Дяченко, О.І. Андрєєва // Економіка та держава. — 2015. — № 5. — С. 94—96.
2. Селезньова Є.С. Розвиток страхового ринку України / Є.С. Селезньова // Управління розвитком. — 2014. — № 13. — С. 126—128.
3. Новіков О.Є. Перспективи розвитку страхового ринку України / О.Є. Новіков, О.Д. Сафонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. — 2014. — Вип. 5.2. — С. 92—96.
4. Залетов О.М. Теоретичні основи франчайзингу на страховому ринку / О.М. Залетов // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2014. — Вип. 1. — С. 208—212.

5. Шолойко А.С. Страховий ринок України: підходи до його класифікації та періодизації / А.С. Шолойко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2014. — Вип. 200 (3). — С. 94—102.

6. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html>

7. Макарова А.М. Сучасний стан ринку страхування України / А.М. Макарова, В.М. Макарова // Управління розвитком. — 2014. — № 8. — С. 64—66.

8. Світайлова А.І. Аналіз факторів розвитку страхового ринку України / А.І. Світайлова // Управління розвитком. — 2014. — № 13. — С. 144—146.

9. Русул Л.В. Сучасні реалії та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах трансформаційних процесів / Л.В. Русул // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2014. — № 3. — С. 237—242.

10. Рибальченко Л.В. Проблеми розвитку страхового ринку в Україні / Л.В. Рибальченко // Вісник ДДФА. Економічні науки. — 2014. — № 1. — С. 89—93.

References:

1. Djachenko, O. G. Andrjejeva, O. I. (2015), "Institutional theory as a basis for research of insurance market", *Ekonomika ta derzhava*, No. 5, pp. 94—96.
2. Selezn'ova Je. S. (2014), "The development of the insurance market of Ukraine", *Upravlinnja rozvytkom*, No. 13, pp. 126—128.
3. Novikov, O. Je. Safonova, O. D. (2014), "Prospects of Ukraine's insurance market", *Naukovyj visnyk Mykolaiv's'kogo derzhavnogo universytetu imeni V. O. Suhomyln's'kogo*. Serija: Ekonomichni nauky, No. 5.2, pp. 92—96.
4. Zaljetov, O. M. "The theoretical basis of franchising in the insurance market", *Finansovo-kredytna dijalnist': problemy teorii ta praktyky*, No. 1, pp. 208—212.
5. Sholojko, A. S. (2014), "The insurance market in Ukraine: the approaches to its classification and periodization", *Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrainy*. Serija: Ekonomika, agrarnyj menedzhment, biznes, No. 200 (3), pp. 94—102.
6. Information on the status and development of the insurance market of Ukraine (2015), [Online], available at: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html>
7. Makarova, A. M. Makarova, V. M. (2014), "The current state of the insurance market of Ukraine", *Upravlinnja rozvytkom*, No. 8, pp. 64—66.
8. Svitajlova, A. I. (2014), "Analysis of the factors of the insurance market of Ukraine", *Upravlinnja rozvytkom*, No. 13, pp. 144—146.
9. Rusul, L. V. (2014), "Modern realities and prospects of development of insurance market in Ukraine in terms of transformation processes", *Visnyk Chernigiv's'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu*. Serija: Ekonomichni nauky, No. 3, pp. 237—242.
10. Rybal'chenko, L. V. (2014), "The problems of the insurance market in Ukraine", *Visnyk DDDFA. Ekonomichni nauky*, No. 1, pp. 89—93.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2016 р.